

görülmektedir. Bunlardan Arezastis ve Midas (Yazılıkaya) haritada görüldüğü gibi Gordion ile Eskişehir arasında değil, bunlar da Leğen, Arslantaş ve Arslankaya'nın yakınındadırlar (bk. A. Gabriel, *Phrygie II, La Cité de Midas, Topographie, le site et les fouilles, s. 14, fig. 1*).

Tarihi şehirlerin yerlerinin gösterilmesinde yapılan dikkatsizlikler yanında bu günkü şehirlerin işaretlenmelerinde de bazı hususlar göze çarpmaktadır. Meselâ Mersin tam sahilde bir şehirken biraz içerde, buna mukabil Silifke (Seleukia) Göksu üzerinde yer alması icabederken tam sahilde gösterilmiştir. Lykia bölgesindeki antik şehirlerin yerlerinin gösterilmesinde de bu gibi hususlar göze çarpmakta ise de bahsi uzatmamak için bunlar üzerinde ayrıca durmıyacağız.

Bütün bu söylediklerimize rağmen, Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal'ın 'Die Kunst Anatoliens' adlı kitabı, ihtiva ettiği fotoğraf, resimlerin iyi seçilmiş ve yapılan kazılara ait bazı eserlerin ilk defa burada güzel bir şekilde verilmiş olması bakımından, faydalı bir eserdir.

Ankara

Yusuf BOYSAL

GÜNEY-DOĞU ANADOLU ARAŞTIRMALARI
DÜLÜK VE KARTAL'IN
CHELLEAN VE ACHEULEAN ENDÜSTRİSİ

Dr. ENVER Y. BOSTANCI
Ankara Üniversitesi Paleontoloji Kürsüsü Doçenti

Güney doğu Anadolu bölgesinde, 1954 yılı yaz mevsiminde Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi adına yapılan Paleontolojik ve Prehistorik araştırmalar esnasında, açık sahalarda, sekiler üzerinde Orta Pleistosen de yaşamış insanların silexten yaptıkları el baltaları bulunmuş, tabii mağaralarda orta ve üst paleolitik adamların bıraktıkları kültürleri ihtiva eden yeni yerleşme yerleri tespit edilmişti. Güney doğu Anadolu'da, fosil insanların stratigrafi gösteren maddi kültür belgeleri ilk defa Hatay vilâyetinin Samandağ kazasına yakın Mağaracık köyü arkasında, sahil kenarında, denize nazır tabii mağaralarda keşfedildi ve elde edilen aletlerle hayvanlara ait fosil kalıntular Paleontoloji Kürsüsüne getirilmiştir¹. Antakya yakın çevresi ile, Samandağ, Harbiye, Altınözü ve Amik gölü çevresinde yapılan araştırmalar bu bölgenin alt, orta ve üst paleolitik insanlar tarafından iskân edildiğini göstermiştir². Bu bölgede yaşamış fosil insanların fizik yapıları hakkında gerekli bilgileri elde etmek için elimize her hangi bir belge geçmemiş isede, devam eden kazı ve araştırmalar esnasında bulunan alt paleolitik Acheulean ve orta paleolitik Levallois-Musterian kültürleri ile çok zengin olduğu teyit edilmiştir³. Antakya çevresinde tespit edilip henüz kazıları yapılamayan tabii mağaralarda fosil insanın bulunacağına inanmaktayım.

¹ Güney Doğu Anadolu'da yaptığım araştırmaların masraflarını Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi karşılamıştır. Bu vesile ile Fakülte Dekanına ve Profesörler Kuruluna teşekkür etmeği bir vazife bilirim.

Hatay çevresindeki buluntular hakkında bak: Şenyürek, M. ve Bostancı, E. 1958. Sa. 147, 148, 149; 157, 158; Şenyürek, M. ve Bostancı, E. 1958. Sa. 184, 185. Bostancı, E. 1962. Sa. 250, 267.

² Samandağ mağaralarında yapılan kazılar için bak: Şenyürek, M. ve Bostancı, E. 1958. Sa. 171-210; Şenyürek, M. ve Bostancı, E. Sa. 147-169.

³ Şenyürek, 1959, Sa. 9-44; Şenyürek, 1958. Sa. 57-70; Şenyürek, 1961. Sa. 149-175; Şenyürek, M. ve Bostancı, E. 1961. Sa. 307-311.

İkinci araştırma çevresi Gaziantep bölgesi olmuştur. Bu bölgede 1954 yılına kadar yapılan tetkiklerde elde edilen malzeme satıh buluntularından ibaret idi. Gaziantep çevresi alt paleolitik satıh buluntuları itibarı ile zengin bir sahadır. Yalnız bu kültürlerin Türkiye'deki yaşı ve stratigrafik pozisyonu henüz tespit edilmemiştir. Bu maksatları tahakkuk ettirebilmek için fosil delilleri elde etmek gerekiyordu. Bu sebeple Dülük'te ve Sackagözü yolu üzerinde önemli bulunan iki mağarada sondaj yapıldı, fakat beklenen neticeler elde edilemedi. Dülük ve Kartal çevrelerinde sekiler üzerinde yapılan araştırmalarda muhtelif tipte alt Paleolitik aletler bulunmuştur. Aletlerin büyük bir ekseriyeti Gaziantep yakınında ve demir yolu güzergahı üzerinde bulunan Dülük köyü sekilerinden toplanmıştır. Bu makalede 1954 yılında, Dülük ve Kartalda yeni bulunan Chellean ve Acheulean el baltaları tetkik edilecektir.

Gaziantep çevresinde muhtelif araştırmacılar dolaşmış ve paleolitik devirlere ait çeşitli tipte ve farklı safhaları temsil eden aletler toplamışlardır. Aletlerin çoğu alt paleolitiğe ait olup satıhta bulunmuşlardır. Şu halde Gaziantep çevresi prehistorik adamlar için daha ziyade açık bir iskân sahası olmuştur.

Dr. Muine Atasayan 1958 yılında Gaziantep vilâyet merkezine 12 km. kuzeyde, Dülük köyü çevresinde Clactonian tipte aletler bulunduğunu kaydetmektedir⁴. Dr. Kemal Erguvanlı 1945 yılı Eylül ayında Narlı-Antep arasında yaptığı jeolojik araştırmalar esnasında alt paleolitik devre ait el baltaları toplamıştır⁵. Erguvanlı, Chellean ve Chellean-Acheulean coup-de-poing tip el baltalarını tarif etmiştir. Bu makalesinde Erguvanlı yonga kültürüne ait bazı aletlerden de bahsetmiştir. Erguvanlı alt paleolitiğe ait olan aletlerin Afrika, Filistin ve hatta Hindistanda bulunanlarla benzerlik gösterdiklerini kaydetmektedir⁶.

⁴ Atasayan, 1939. Sa. 314-315.

⁵ Erguvanlı, 1946. Sa. 375-379. Kemal Erguvanlı alt paleolitik devre ait el baltalarını Metmenge köyü yakınlarında bağlar arasında bulmuştur. Bu köy çevresindeki kalkerlerin yaşını Nummulit ve Assilina fosillerine dayanarak Orta Eosene ait olduğunu kabul etmektedir. Diğer bazı aletleri Gaziantep'in 17 km. kuzey batısında, İncesu köyünün 2 km. güney doğusunda, Sam-İncesu yolunun kenarında bir tarlada bulmuştur. Diğer bir kısmı da Sam köyünün 2 km. kuzey-doğusunda satıhta ve üzüm bağları içinden toplanmıştır.

⁶ Erguvanlı, 1946. Sa. 378.

Profesör Dr. Kılıç Kökten'le birlikte 1946 yılı yaz mevsiminde Gaziantep'in Dülük ve Metmenge köylerine uğradık⁷. Hem Dülükte ve hemde Metmengede alt paleolitiği karakterize eden aletler toplanmıştır⁸. Kökten Dülük çevresinde bol miktarda bulunan büyük yongaların alt paleolitik kültürleri ile birlikte mütelea edilmeleri lâzım geldiği fikrini ileri sürmekte ve Muine Atasayan'ın kabul ettiği gibi bir Clactoniyen endüstrinin tipik aletlerinin bulunmadığını ve bir Clactonian endüstriden bahsedecek karakteristik aletlere rastlamadığını ilâve etmektedir⁹.

Gaziantep çevresinde satıhtan toplanan muhtelif devirlere ait Paleolitik aletlerin sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Fakat neşriyatı artan materyalin yaşı konusu henüz tam manası ile halledilememiştir. Güney doğu Anadolunun bu bölgesinde sekiler üzerinde Graviyeler içinde ve kaya sığınakları ile mağaralarda yapılacak kazılar durumu aydınlatabilir.

Dr. Refakat Çiner Gaziantep çevresinde yaptığı prehistorik araştırmalar esnasında, Paleolitiğin muhtelif devirlerine ait 286 alet bulunduğunu kaydetmekte ve bunların devreleri hakkında malûmat vermektedir¹⁰. Refakat Çiner, 1950 yılı yaz mevsiminde yaptığı gezide elde ettiği aletlerin Chellean, Acheulean, Micoquian, Clactonian, Levalloisian, Levalloiso-Musterian, Aurignacian ve Mesolitik devirlere ait olduğunu bildirmektedir.¹¹ Refakat Çiner topladığı aletlerin, tipoloji

⁷ Kökten, 1947. Sa. 234, 235.

⁸ 1946 yılı yaz mevsiminde Dülük ve Metmenge çevresinde Kökten'le birlikte yaptığımız araştırmalar esnasında bulduğum, alt paleolitiğe ait (Acheulean) el baltaları henüz neşredilmemiştir. O zamandan beri bu aletler Prof. Dr. İ. Kökten'in himayesinde bulunmaktadır. Aynı araştırmalar esnasında Dülükte köy öğretmeni tarafından bir el baltası bulunmuştur. Bu Kökten tarafından Chellean devre atfedilmiş ve baltasının resmi çizilerek neşredilmiştir. Kökten, 1947. Sa. 235, 236. Levha 5.

⁹ Kökten, 1947. Sa. 235; Kökten, 1961. Sa. 51.

¹⁰ Çiner, 1958. Sa. 125-128.

¹¹ Çiner, 1958. Sa. 126, 127, 128. Dr. Refakat Çiner Gaziantep vilâyeti dahilinde, Topraklık, Kayaönü, Değirmişçem mevkileri ile Oğuzeli ilçesi, Beylerbeyi, Dülük, Zıramba, Akçahüyük, Yenice, Yaral, Harnı, Karaburun ve Tilbaşar köyleri çevrelerinde dolaşmış ve bazı yeni buluntu yerleri tespit etmiştir. Buluntulardan tipik olanlarının resimlerinin neşredilmesi temenni edilir. Çiner talebe iken bu araştırmaları yapmış ve topladığı çok kıymetli malzeme üzerinde mezuniyet tezini hazırlamıştır. Muhtelif devirlere ait olan bu materyel Ord. Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu'nun laboratuvarında bulunmaktadır.

bakımından Anadolu'da bulunmuş olan diğer aletlerle benzerlik gösterdiklerini ve aynı zamanda Kuzey Afrika, Suriye ve Filistin örnekleri ile de mukayesesinde uygunluk bulunduğunu kaydetmektedir¹².

DÜLÜK VE KARTAL BULUNTULARI

Dülük köyü Alt Paleolitik aletleri ile meşhur bir yer olmuştur. Buraya uğrayan araştırmacılar daima yeni aletler bulabilir. Bir çok aletler, her sene sürülen tarlalarda satha çıkmaktadır. Büyük bir kısmı çevrede bulunan sekiler üzerinden düzlüklere yuvarlanmış veya sularla sürüklenmişlerdir.

Kartal, Gaziantep çevresinde tespit edilen yeni bir Alt Paleolitik istasyondur. Bu yer vilâyet merkezine 90 km. mesafededir. Bölge oldukça arızalıdır. Vadi yamaçlarında ve terraslar üzerinde bol miktarda çakmak taşı vardır.

Vadi tabanları ile yamaçlara sürüklenerek enmiş çok tipik el baltaları ile yonga kültürüne ait numuneler toplamak mümkündür. Bu numunelerin devrini yalnız tipoloji yardımı ile tayin etmek zorundayız. Dördüncü zamanı karakterize eden bir fosil numunesine tesadüf edilmemiştir. Çakmak taşı cinsi hem Dülük ve hemde Kartal'da aynıdır. Esasen diğer yakın bölgelerden toplanan Paleolitik aletler bu çakmak taşından yapılmışlardır. Bunların rengi ve bünyesi hiç değişmez ve geniş sahalar kaplar. Yalnız Erguvanlı'nın bahsettiğine göre bulduğu aletlerden bir tanesi bazalttan yapılmıştır¹³.

Dülük köyünün arka tarafında yükselen kademeli sekiler üzerinde yaptığım araştırmalar sırasında 24 tane alt paleolitik devre ait el baltası coup-de-poing buldum. Dülük sekileri sürülerek zamanla tarla haline getirilmiştir. Tarla toprağı demir oksit karışımlı mineraller sebebiyle tuğla rengindedir. Bu renk etrafta bol miktarda bulunan silex

¹² Çiner, 1958. Sa. 128.

¹³ Erguvanlı, 1947. Sa. 376. 172 X 92 X 58 mm. ölçülerinde olan el baltasının bazalttan yapılmış olduğunu bildirmekte ve bu aletin Chellean-Acheulean devrine ve belkide büyük bir ihtimalle Chellean'e aittir demektedir. Erguvanlı'nın bulmuş olduğu bu balta tipoloji bakımından, bilhassa dip kısmının her iki taraftan yongalar kopartılarak işlenmiş olması sebebi ile Acheulean örnekleri ile mukayese edilebilecek bir özellik gösterir. Alt Acheulean devre ait el baltalarına daha fazla yaklaşmaktadır.

çakmak taşlarının üzerlerini kaplamaktadır. Çakmak taşları kırıldığı zaman iç kısmın sarı, grey ve mat beyaz renkte olduğu görülür. 1946 yılında dolaştığım yerlerde, 1954 de tekrar aramalar yaptım ve bu sefer daha tipik el baltaları ele geçirdim. Bunlar muhakkak ki sekilerdeki graviyelerden çıkmaktadır. Bu yerler kazıldıkça yeni tiplerin bulunması ihtimali çoktur.

En büyük el baltası, coup-de-poing, biface tipte olup boyu 280 mm. dir. (levha I Şekil 1, 2; levha XIV. Şekil 1, levha XV. Şekil 2.) Şimdiye kadar bulunan örneklerinden daha büyüktür. En büyük genişliği 115 mm. ve en fazla kalınlığı ise 55 mm. dir. Endis 41.42 olarak tespit edilmiştir. Uç kısmı uzun, ince olup dip kısmı geniş ve kalındır. Uç kısmı hem nebat köklerini kazmağa elverişli ve hem de elle kavranıp silâh olarak kullanılmaya müsaittir.

Uzunluğuna nisbetle fazla geniş ve kalın sayılmaz. Uç kısmına doğru, her iki kısımdan büyük yongalar kopartılarak sivriltilmiş ve orta kısmı ile dip kısmı çok az işlenmiştir. Bir kısmı ham kalmıştır. Baltanın üst kısmı ortaya doğru biraz tümsektir ve bu kısımdan itibaren uç kısma kadar bir sırt, omurga uzanır. Üst sağ kısmında daha derin yongalar kopartılmıştır. Yongaların kopma yüzleri dip tarafına ve baltanın orta kısmına doğrudur. Bu da Chellean el baltalarında görülen bir özelliktir¹⁴. Tali derecedeki küçük yongaların kopma yüzünün istikametleri baltanın kenar çizgisine diktir. Sağ kenar uç kısmına doğru iç bükeydir. Dip kısmı işlenmemiştir ve kısmen oval bir şekil arzeder. Baltanın sağ kısmında, dip tarafta ve ortada büyük yongalar kopartılmıştır, uç kısmına doğru yonga kopma yüzleri daha küçüktür. Balta uç kısmına doğru daha yassı ve orta kısmında biraz tümseklik vardır. Bu da ham kalmış olan kısma isabet eder. Dip kısmında kenarlar kalındır ve aşınmıştır. Aksine ön kısımda kenarlar tamamen keskindir. Bu özellikler, baltanın sularla sürüklenerek aşınmış olma-

¹⁴ Chellean coup-de-poing'lerde yüzlerden kopan yongaların vurma yumruklarının istikameti çok defa uç kısmında dip veya ortada merkeze doğrudur. Bu teknik bilhassa baltanın uç kısmını sivriltilmeğe yardım etmektedir. Bu teknik Leakey'nin çizmiş olduğu Chellean devre ait baltalarda açıkça görülür. Bak: Leakey, 1953. Sa. 70, 71. Şekil 6 ve 7. Acheulean örneklerde yukarıda kaydedilen özellik daha az barizdir. Pre-Chellean ve Chellean aletler şimdi Abbevillian gurup altında mütela edilmiştir. Abbevillian aletlerde yongaların kopma istikametleri uç kısımdan dip kısmına doğrudur. Bak. Oakley, 1952. Sa. 42, Şekil a, b, c.

sından ziyade, uç kısmından tutularak, dip tarafın kullanılmış olmasına delâlet eder.

Baltanın alt yüzü, üst yüzüne nazaran daha yassıdır. Yonga kopma yüzleri o kadar derin değildir fakat geniş ve büyüktür. Alt kısmında ham kalmış ve çok aşınmış olan saha, üst kısmına nazaran daha fazladır. Uç tarafta yonga kopma satıh istikametleri, dip kısmına doğrudur. Bu suretle uç tarafını sivriltilmiş olan prehistorik adam, kendisine faydalı bir silah veya kazıyıcı alet yapmıştır. Bir tarafta kenar dışı doğru kavilidir.

Baltanın her iki kenarında zikzak'lar uca kadar devam eder. Zikzak'lar iç kenarda daha fazladır. Pre-Chellean ve Chellean devri insanları, el baltaların daha ziyade uç kısımlarını, büyük yongalar kopartılarak işlemişlerdir¹⁵.

Dülük köyünün arka tarafında şerit halinde uzanan sekinin üzerinde bulunan bu tipik el baltası heyeti umumiyesiyle sap kısmı biraz uzun bir armuda benzemektedir (Levha XIV, Şekil 1, Levha XV, Şekil 2). Bu el baltasının biçimi Türkiye'de Chellean olarak yaşlandırılan örneklerinden farklıdır ve daha büyüktür¹⁶.

Erguvanlı'nın ve Kökten'in çizdikleri Chellean el baltalarında dip kısımları ovaldır¹⁷. Halbuki Levha I de gösterilen Chellean el baltasında dip kısım biraz sivridir. Bu özellik Kastamonu Gökırmak vadisinde Pleistosen sekisi üzerinde bulunan Chellean el baltasında müşahade edilir¹⁸. Aynı hususiyet Ordinaryüs Prof. Dr. Ş. Aziz

¹⁵ Oakley, 1952. Sa. 42, Şekil.

¹⁶ Erguvanlı, 1947. Sa. 376, Şekil I. Erguvanlı'nın çizmiş olduğu I nolu balta daha ziyade Acheulean örneklerine benzemektedir. Keza Kökten Dülük çevresinde köy öğretmeni tarafından bulunan el baltasını cheulean devre atfetmiştir. Aynı zamanda Dülükte Acheulean ve cheulean örneklerine de çok benzemektedir. Bu sebeple Dülükte Acheulean ve cheulean tip aletlerin hepsini bir isim altında topluyarak Dülükiyen demek yerinde olacaktır. Acheulean coup-de-poing örnekleri için bak. Kelley, 1956. Şekil 13; Oakley, 1952. Levha I. Sa. 44, Şekil 18 a; Leakey, 1953. Sa. 75, Şekil 8; Burkitt, 1955. Sa. 41, Şekil 2.

¹⁷ Erguvanlı, 1947. Levha XLII, No. 1. Erguvanlı'nın Chellean olarak tarihlendirdiği el baltasında dip kısmı yongalar kopartılarak işlenmiştir. Dip kısmının işleme tarzı ile Acheulean örneklerine çok yaklaşmaktadır. Esasen Erguvanlı bu baltaya Chellean-Acheulean kültürüne dahil olabileceğini kaydetmektedir. Erguvanlı, 1947. Sa. 376.

¹⁸ Bostancı, 1952. Sa. 139. Levha I, Şekil 1, 1 la, 1 b. Gökırmak vadisinde bulunan el baltası tetkik edildiği zaman küçük olmasına rağmen özellikleri itibarı ile,

Kansu'nun neşrettiği, Leuchs tarafından Ludumlu da bulunan Chellean el baltasında da görülür¹⁹.

Ludumlu, Gökırmak ve Dülük Chellean numunelerinde kenarlar konkav ve konveks olan formlar gösterir ve dip kısımları büyük yongalar kopartılarak işlenmiştir.

Dülükte bulduğum el baltası yukarıda saydığım diğer örnekleri ile bazı benzerlikler gösteriyorsa da, hacmi ve işleme tarzı itibarı ile kendisine has özellikleri vardır ve Türkiye'de hali hazırda çok tipik tek örnek hususiyetini muhafaza etmektedir.

Levha II, Şekil 1, 2, 3 numaraları ile gösterilen el baltası bifas coup-de-poing t'ptedir. Bu alt paleolitik coup-de-poing el baltası daha önce izah edilen el balta tipinden farklıdır. Badem şeklin de olan bu el baltası alt Acheulean örnekleri ile mukayese etmek mümkündür. Esasen Dülük çevresinde uzun bir Acheulean devrin hüküm sürdüğünü müşahede ediyoruz. Daha sonra izah edilecek olan üst Acheulean örneklerin, Chellean tip el baltaları ile beraber bulunması, sekilelerin zamanla yeniden kazıldığını ve bu sebepten dolayı aynı seviyelerde bu iki kültürün aletleri birlikte bulunmaktadır.

Tipik bir numune olan bu el baltası her iki yüzden yongalar kopartılarak işlenmiştir. Balta üst yüz kısmında büyük yongalar kopartılarak şekillendirilmiş ve tali yongalar çıkartılarak kenarlar daha muntazam bir tarzda işlenmiştir. Dip kısmı kalındır ve üst yüz uç kısma doğru yayvanlaşır. Üst yüz fazla aşınmamıştır ve açık kahve renginde bir paten müşahede edilir. Baltanın dip kısmında bir parçası hiç işlenmemiştir. En büyük uzunluğu 160 mm., en büyük genişliği 116 mm. olup en fazla kalınlığı 55 mm. dir.

bu makalede izah edilen Chellean el baltasında görülen bazı karakterlerle uygunluk göstermektedir. Gökırmak vadisinde bulunan el baltasında da büyük yonga yüzleri aletin dip kısmına doğrudur. Merkez kısmı ham bırakılmıştır. Aynı tarzda uç uzun yongalar kopartılarak yapılmıştır.

¹⁹ Kansu, 1947. Sa. 227, 228. Resim I, Şekil A. Ord. Prof. Şevket Aziz Kansu'nun resmini çizdiği Ludumlu'da bulunan Chellean el baltası tetkik edildiği zaman, muhtemelen üst Chellean devre ait olan el baltasında görüldüğü gibi dış tarafı konveks ve iç kısmı ise konkavdır. Bu özellik Gökırmak vadisinde bulunan el baltasında da müşahede edilir. Bu el baltasının dış kenarında konveksite, Ludumlu ve Dülük Chellean örneklerinde olduğu gibi fazladır. Bak. Bostancı, 1952. Tablo I, Şekil I ve 1 a; Kansu, 1947. Sa. 228, Şekil 1, Resim A ve Tablo I.

Dip kısmında maksimum kalınlık 55 mm. ve uç kısmında ise 15 mm. dir. Uzunluğuna nisbetle balta kalın ve kısadır. Uzunluk endisi 72.51 genişlik-kalınlık endisi ise 54.44 dür.

Alt yüzden bakıldığı zaman, sol tarafta büyük yongaların koparılmış olduğu görülür. Sağ kenarda daha kısa ve küçük yongalar çıkartılarak şekillendirilmiştir. Alt kısmı üst kısmına nazaran fazla aşınmıştır. Bir kısmı da işlenmeden terkedilmiştir. Uç kısmı kullanmadan mütevellit aşınmış ve kütleleşmiştir. Sağ kenar profilden tetkik edildiğinde zik-zak'ların sol kenara nazaran daha fazla olduğu müşahade edilir ve sol kenar daha dik bir hat meydana getirir. Sol kenarda aşınma sağa nazaran daha fazladır. Tarifini yaptığım bu coup-de-poing balta, Dülük Acheulean kültürünün kendine mahsus bir özelliği bulunduğunu göstermektedir. Dikkatle tetkik edilecek olursa mevcut diğer Acheulean örneklerinden de farklıdır. Dülük el baltaları endüstri formular ve işleme teknikleri bakımından Avrupa, Afrika, Süriye ve Filistin örneklerine benziyorlarsada, baltaların kullanım maksatlarına göre bazı ayrılıklar gösterdikleri muhakkaktır. Levha III, Şekil 1, 2 ve 3 Levha XXI. Şekil 11, numara ile gösterilen, el baltası, biface coup-de-poing tiptedir. Armud biçiminde bir form gösteren bu baltanın büyük uzunluğu 124 mm., en geniş kısmı 84 mm. olup dip kısmına yakın olan en kalın kısmı ise 55 mm dir. Tam dip kısmın kalınlığı 45 mm. ve en uç kısmın kalınlığı ise 15 mm. dir. Ölçülerden de anlaşılacağı gibi el baltası, uç kısmına doğru incelmektedir. (Levha III, Şekil 3).

Baltanın üst yüzü, iki taraftan yongalar kopartılarak işlenmiş ve orta kısmında bir sırt (keel) meydana gelmiştir. Bu sırt çizgisi dip tarafına doğru, ham kalmış tümsek kısmına kadar uzanır. Baltanın üst yüzü daha kalındır. Alt yüz de ortada bir keel çizgisi uzanır ve yüz daha yayvandır. Bu baltanın en tipik hususiyeti, üst yüzde dip kısmına yakın yerde, ortada koni şeklinde bir tümseğin bulunmasıdır. (Levha III, Şekil 3). Sağ kenarı dipten uç kısmına kadar küçük zik-zak'lar yaparak uzanır fakat sol kenar daha düzdür. Baltanın dip kısmında, düz bir platform işlenmemiş olarak bırakılmıştır. Balta mevcut diğer örneklerinden farklıdır. Acheulean devrin el baltaları arasında mütalaa edilmelidir. Bu el baltası umumi şekli ile bir üçgene yaklaşmaktadır. Bilindiği gibi bu formlar daha ziyade üst

Acheulean devrede görülür.²⁰ Üçgen tip diğer bir el baltası aynı seki üzerinde bulunmuştur. Şimdi bu el baltasını izah edersek, bu tip baltaların devri hakkında daha katı bir netice elde etmemize yardım edecektir.

Levha IV, Şekil 1, 2, 3 numaralı resimler üstten, yandan ve alttan çizilmişlerdir. Bu resimler Acheulean devre ait küçük bir el baltası coup-de-poing tip'e aittirler. İzah edilecek olan bu balta Mikokiyen tradisyonlu Acheulean devrin güzel bir örneğidir. Bu tip baltalar daha ziyade üst Acheulean devrede bulunur. Bunlarla birlikte disk tip, coup-de-poing örnekler de toplanmıştır. Aşağıda izahını yapacağımız bu el baltaları hep aynı seki üzerinden toplanmışlardır.

Üçgen şeklinde (triangulaires) olan bu küçük coup-de-poing 109 mm. uzunlukta ve 75 mm. genişlikte olup kalınlığı ise 35 mm. dir. Uç kısmı sivritilmiş ve dip kısmı ise her iki yüzden yongalar kopartılarak inceltilmiştir. Üst yüz orta kısmında şişkindir. Ortada mevcut sırt çizgisi baltanın şişkin kısmına kadar devam eder ve sırt çizgisi zikzak yaparak dip kısmına kadar uzanır. (Levha IV, Şekil 1). Kenarlar küçük yongalar kopartılarak işlenmiştir.

Alt kısım nisbeten yassıdır (Levha IV, Şekil 3). Orta kısmında bir çukurluk müşahade edilir. Sağ kenarı biraz zikzaklıdır fakat sol kenar düz ve doğrudur. Üç köşeli (üçgeniform) tipte olan balta Avrupa örneklerine yaklaşmaktadır.²¹ (Levha XVII, Şekil 5, 6).

Ord. Prof. Dr. M. Şenyürek Antakya çevresinde yaptığı araştırmalar esnasında Acheulean devre ait üçgen biçimli coup-de-poing tip

²⁰ Müller-Beck'in "triangulaires" dediği Musteriyen tradisyonlu Acheulean el baltasının gösterdiği şekille, Dülükte Acheulean devrin el baltalarında görülen formlar arasında büyük bir benzerlik vardır. Üçgen şeklinde tiplere de rastlandığı gibi üçgen form'a yaklaşan ara tiplerde vardır. Müller-Beck'in gösterdiği balta şekli için bak. Müller-Beck, 1958. Sa. 164, 165, Levha 12, Şekil 4.

²¹ Üçgen tip el baltaları için bak. Osborn, 1923. Sa. 178, Şekil 88, No. 70 Prof. Osborn'un çizmiş olduğu el baltası üçgen şeklinde olup coup-de-poing tiptedir ve üst Acheulean devre aittir. Bu üçgen tip el baltasını Dülük coup-de-poing el baltası ile mukayese etmek mümkündür. Prof. Osborn tarafından çizilen el baltasında dip kısmı düz halbuki Dülük numunesinde biraz meyillidir. Yani üçgen şekli daha gayri muntazamdır. Müller-Beck tarafından gösterilen üçgen şeklindeki Acheulean balta ile de mukayese etmek mümkündür. Müller-Beck bu tipe "triangulaires" form demektedir. Müller-Beck, 1958. Sa. 264, 265, Şekil 4.

bir el baltası bulmuştur.²² Bu el baltası Dülükte bulunan tipe yaklaşmaktadır. Yalnız Dülük sekilerinde bulunan küçük baltanın uç kısmı daha yassıdır. Dülükte bulunan el baltası formları, bize bu çevrede alt paleolitikten Orta paleolitiğe doğru bir gelişmenin mevcut olduğunu gösterir. Bu tekamül tarzı, mevcut kültürlerin devamlılığına delil teşkil etmektedir.

Bu delillerden iki örnek Levha V, Şekil 1, 2, 3 de ve Levha VI 1, 2 de gösterilmiştir. Birisi Cordiforme ve diğeri diskoid biçiminde olan iki biface balta coup-de-poing tiptedirler.²³ Levha V, Şekil 1, 2, 3 ile gösterilen cordiform el baltası Levha VI, Şekil 1, 2 de çizilen disk şeklindeki balta Acheulean devr'in en tipik örneklerinden sayılır.

Levha V de 1 numara ile gösterilen baltanın en büyük uzunluğu 115 mm. ve genişliği 75 mm., en büyük kalınlık kutru ise 28.5 mm. dir. El baltasının üst ve alt yüzlerdeki konveksitesi azdır; yani balta yassı tiplere girer (Levha V, Şekil 1, 2, 3; Levha XVI, Şekil 3, 4). Üst yüzde yongaların satırları derin değildir. Kenarlarda ikinci derecede küçük yongalar kopartılarak işlenmiştir. Balta yapılırken ince yongalar çıkarılmasına dikkat edilmiş olduğuna göre "wood technique" veya "cylinder-hammer technique" kullanılmıştır. Dip kısmı da diğer kenarlarda olduğu gibi gayet ince ve küçük yongalar kopartılarak işlenmiştir. Dip kısmı, uç tarafı kadar keskin fakat yuvarlaktır ve en fazla şişkinlik her iki yüzde de dip kısmına yakındır.

Alt yüzde yonga yüzleri üst yüze nazaran biraz daha büyük ve derindir, fakat baltanın şekline tesir etmemiştir. Kenarlardan ikinci derecede küçük yongalar da koparılmıştır. Her iki yüzde de yonga yüzlerinin birleştiği bir merkez yoktur ve devamlı orta çizgisi keel mevcut değildir. Baltanın sağ kısmında yonga yüzleri daha büyüktür. Alt, yüz, üst yüz kısmına nazaran daha fazla tümsektir.

²² Şenyürek'in Acheulean örnekleri arasında mütela ettiği el baltası daha küçüktür. En büyük uzunluğu 94.5, genişliği 67.5 ve kalınlığı ise 37 mm. dir. Dülük tipinde olduğu gibi dip kısmı işlenmiştir ve aynı şekilde üst yüzü alt yüzünden daha kabarıktır. Bak. Şenyürek, 1961. Sa. 151, 165, Levha II.

²³ Cordiformes ve Discoïdes tipler için bak. Müller-Beck, 1958. Sa. 166, 167. Levha 13, Şekil 7; Sa. 168, Levha 14, Şekil 10. Dülükte bulunan cordiform el baltası "ovate", "ovaloïde" tiplerine de yaklaşmaktadır. "Discoïdes" örneği çok tipiktir. Avrupadaki örnekleri üst Acheulean de görülmektedir. Bak. Osborn, 1923. Sa. 178, Levha 88, Şekil 71, 72.

Balta profilden tetkik edildiği zaman zik-zak'ların pek hafif olduğu görülür, bir kenar kısmen doğrudur ve diğer kenar çok hafif "S" şeklini gösterir. Acheulean devrin en tipik örneklerinden biri olan bu el baltası bilhassa Filistinde, El-Tabun mağarasının Ed. tabakasından çıkan ve üst Acheulean'e atfedilen balta örnekleri ile mukayese etmek mümkündür. Hem şekil ve hemde teknik itibarı ile birbirlerine çok benzerler²⁴. Dülük Acheulean el baltası Hatay çevresi Acheulean örneklerinden daha ince ve daha iyi yapılmıştır²⁵. Ord. Prof. Dr. M. Şenyürek Hatay üst Acheulean endüstrisini yakın doğu kültürleri ile mukayese ettikten sonra Dr. Leakey ve Dr. Howell'in fikirlerine dayanarak Altınözü, Avratlar deresi kültürlerinin yaşını Riss-Würm buzul arasına (son pluvial çağ) atfeder²⁶.

Stekelis, 1936, 1937 ve 1951 de Hula gölünün güneyinde Ürdün vadisi içinde Jisr Banat Yakub mevkiinde yaptığı kazılar esnasında Pleistosen faunası ile birlikte Acheulean el baltaları bulmuştur.²⁷ Bulunan el baltaların alt Acheulean'a ait olduğu kaydedilmektedir. Bunlar block-on-block teknikle yapılmışlardır²⁸.

²⁴ Garrod, 1937. Sa. 88, Levha XLVI. Professor Garrod'un El-Tabun mağarasının F tabakasında bulunduğu 1233 el baltasının büyük bir kısmı armut biçiminde ve bir kısmı da ovoit tiptedir. Daha ziyade dip kısımları ovoit şekil gösteren el baltaları ile Dülük el baltaları arasında sıkı bir benzerlik vardır. Garrod bu el baltaların üst Acheulean'a ait olduklarını bildirmekte ve batı Avrupanın Acheulean örneklerine çok benzediklerini kaydetmektedir. Garrod, 1937. Sa. 78, 88. Levha XLXI de No. 1 ve 4 yukarıda izah edilen, Dülük Acheulean el baltasına pek benzer. El-Tabun mağarasından çıkan el baltaların şematik tipleri için bak. Müller-Beck, 1954. Sa. 189, Levha 7; Sa. 190, Levha 8.

²⁵ Hatay Acheulean örnekleri için bak. Şenyürek ve Bostancı, 1958. Sa. 204-207. Levha XII, XIII, XIV. Şenyürek, 1961. Sa. 177, Levha II; Sa. 178, Levha III; Sa. 179, Levha IV; Sa. 180, Levha V; Sa. 181 Levha VI; Sa. 182, Levha VII; Sa. 183, Levha VIII; Sa. 185, Levha X, Sa. 196, Levha XXI, Resim I.

²⁶ Şenyürek, 1961, Sa. 159, 174. Leakey ve Howell Filistin Acheulean Endüstrilerini Riss-Würm buzul arasına atfetmektedirler. Leakey, 1953. Sa. 81-92. Howell, 1959. Sa. 16 ve Levha 10. Avrupa'nın üst Acheulean endüstrisi Riss-Würm buzul arasına konduğu halde Filistinin üst Acheulean endüstrisi Riss buzul çağının son kısmına koyan Zeuner, diğer araştırmacıların fikirlerinden farklı bir görüşe sahiptir. Zeuner, 1958. Sa. 286, 287. Şekil 80.

²⁷ Stekelis, 1960. Sa. 61, 90.

²⁸ Stekelis, 1960. Sa. 64, 66, 68. Stekelis. Acheulean el baltaları ile birlikte *Elephas sp.*, *Rhinoceros sp.*, *Melanopsis*, *Vivipara*, *Elephas trogontherii* Pohlig v. s. Pleistosen fosillerini de bulunmuştur. Bu fosillerle birlikte bulunan el baltaları

Yakın doğuda yapılan araştırmalarla, alt paleolitik kültürlerinin yaşını tayin etmek için müsbet deliller temin etmeğe muvaffak olunmuştur. Şu halde memleketimizde ve bilhassa Güney doğu Anadolu da sekiler üzerinde bulunan materyalin mukayese yolu ile yaşını tayin etmekte isabetli olacaktır. Dülük sekilerinde bulunan el baltaları bu yönden bir değer taşımaktadır.

Dülük üst Acheulean endüstrisi açık sahalarda yaşayan prehistorik insanlar tarafından Riss-Würm buzul arasına rastlayan bir devrede yapılmışlardır. Bu endüstri örnekleri bütün güney Anadolu terraslarında bulunduğu gibi bir gün stratigrafi gösteren tabakalar arasında tesadüf edeceğimize kuvvetle inanılmaktadır.

Aynı lokalitede, pek nadiren ele geçen örneklerden, disk tip Acheulean coup-de-poing bir el baltası daha bulunmuştur. Disk şeklinde olan coup-de-poing Levha VI, Şekil 1, 2, Levha XVIII, Şekil, 7, 8, de gösterilmiştir. Açık kırmızıya yakın bir renkle kaplanmış olan coup-de-poing'in en büyük kutru 88 mm., en büyük genişliği 82.5 mm. dir. İki Kutur arasındaki fark yalnız 6.5 mm. olmasından da anlaşılıyorki balta tam disk şekline yaklaşmaktadır. Kalınlığı 42 mm. olan balta Avuranın üst Acheulean örneklerine çok benzer. Uzunluk endisi 92.69 dur.

Üst Yüzden tetkik edildiği zaman küçük yonga yüzlerinin merkeze doğru uzandıkları görülür. Merkez ovoid şeklinde olan dip kısmına daha yakındır. Disk biface baltanın çevresi tali derecede küçük yongalar kopartarak şekillendirilmiştir. Mevcut yonga yüzleri küçük-tür ve derin değildir. Bu teknik Et-Tabun mağarasının F seviyesinde çıkan üst Acheulean devre ait aletlerde de görülür²⁹. Prof. Garrod'un üst Acheulean olarak tarihlediği disk şeklindeki biface aletle Dülükte bulunan disk biface alet arasında yakın benzerlik vardır. Üst Acheulean devrin disk tip biface balta örnekleri Prof. Osborn tarafından izah edilmiş ve resimleri çizilmiştir. Dülük numunesi ile Avrupa numuneleri arasında bir mukayese yapılırsa, tatbik edilen teknikle meydana getirilen şekiller arasında yakın bir benzerlik müşahede edilir.³⁰

Levha VI, Şekil 2 de görülen profilden de anlaşılacağı gibi zikzak'lar o kadar keskin olmayıp kenar bir tarafta nisbeten düz ve diğer

tipoloji bakımından Dülükte bulunanları ile çok yakın benzerlikler gösterirler. Bu benzerliklerden başka hacim bakımından aralarında büyük farklar yoktur.

²⁹ Garrod, 1937. Levha XLVI, Şekil 5.

³⁰ Osborn, 1923. Sa. 173. Şekil 85, No. 44, 45. Sa. 178, Şekil 88, No. 71 ve 72.

taraftan bakıldığında hafif "S" şeklindedir. Alt taraftan tetkik edilince baltanın sonradan (core) çekirdek olarak kullanıldığı müşahede edilir. Daha büyük ve derin yongaların koparıldığı alt yüzde büyük bir orta Paleolitik üçgen tip yonga çıkarılmıştır. Balta üst Acheulean devrede yapıldıktan sonra terkedilmiş ve bilahare Levalloisiyen tekniğini bilen insanlar tarafından yonga istihsal etmek için tekrar kullanılmıştır. Baltanın yonga yüzlerinde görülen paten farkı, koparılan üçgen şeklindeki yonga yüzünün daha çok yeni olduğunu gösterir. Diğer bir el baltasının çekirdek olarak kullanıldığını gösteren bir örnek, Hatay vilâyetinde, Altınözünde bir tarla içinde bulunmuştur.³¹ Altınözünde bulunan el baltasında yonga yüzlerinde paten farkı yoktur. Bu sebeple baltanın aynı devirde çekirdek olarak kullanıldığı düşünülebilir.³² Mamafih çekirdek olarak kullanılan diğer el baltası numunesi Ürdün'de Wadi Shu'eib de Zeuner tarafından bulunmuştur.³³ Bir başka bifas Acheulean el baltasının nükleüs olarak kullanıldığını gösteren numune ise Fransa'da Cagny-la-Garenne'de bulunduğunu biliyoruz.³⁴

Dülük numunesinin diğerlerinden farkı disk tip, biface bir balta olmasıdır. Koparılmış olan yonganın vurma yumrusu, baltanın biraz uzun tarafında bulunmaktadır. Yonga yumrusunun bulunduğu kenar her iki tarafından keskinletilmiştir ve bilahare muhtemelen çopar olarakta kullanılmıştır. Kenarlar yonga yumrusunun her iki tarafında daha incedir. Bundan dolayı disk şeklinde olan biface, profilden üst Acheulean örneklerinde görüldüğü gibi oval bir dip ve daha küt bir uç kısmına sahiptir. Dip kısmı uç kısmına nazaran daha kalın ve kütür. (Tablo VI Şekil 2).

Acheulean teknik ve formunu gösteren diğer bir el baltası Levha VII Şekil 1 ve 2 de ve resim XIX, şekil 9 da gösterilmiştir. Çakmak taşından yapılmış olan biface coup-de-poing el baltasında paten açık kahve rengindedir. Baltanın her hangi bir yerinde sonradan kırılma yoktur ve yüzlerde fazla aşınma görülmez. Burkitt ve Müller-Beck'in cordiform dedikleri tipe benzer.³⁵ Acheulean devrin

³¹ Şenyürek, M. ve Bostancı, E. 1961. Sa. 308, 309 ve 311.

³² Şenyürek, M. ve Bostancı, E. 1961. Sa. 308, 309.

³³ Zeuner, 1957. Sa. 23.

³⁴ Breuil, H. ve Kelley, H. 1956. Sayı 3-4. Res. 5, I.

³⁵ Müller-Beck, 1958. Sa. 166, 167. Levha 13, Şekil 7.

Burkitt, 1955. Sa. 118. Burkitt kalp şeklinde Acheulean adamların yapmış

adamları bu formu gösteren el baltalarını daha fazla imal ettiklerini biliyoruz. El baltasının maximum uzunluğu 134 mm. ve en büyük genişliği ise 97 mm. dir. Baltanın en kalın kısmı dip tarafına yakındır ve bu kalınlık 46 mm. dir. Mcveut ölçülere göre baltanın uzunluk-genişlik endisi 72.46 dir.

El baltası, büyük bir yongadan yapılmıştır. Yonganın vurma yumrusu ve vurma yüzünün bir kısmı sol tarafta bulunur. Baltanın dip kısmına yakın küçük bir saha ham bırakılmıştır. Uç kısmına doğru yanlardan koparılan büyük yongalardan başka, tali derecede küçük yongalar kopartılarak baltaya daha uzun bir şekil verilmiş ve kenarlar keskin bir hale getirilmiştir. Ortada bir sırt müşahede edilir. Alt tarafta daha derin yüzlü yongalar çıkarılmış olmasına karşılık üst yüzde aksine yassı bir yüz elde etmek için ince ve daha küçük yongalar kopartılmıştır. El baltasının alt yüzünde, dip kısmına yakın bulunan tümsek ham bırakılmıştır, fakat baltanın şekline tesir etmemektedir. Ham kalmış olan bu kısım sağ kenara doğru uzanır. Dip kısmı her iki taraftan inceltilmiştir ve oval olan formu muhafaza edilmiştir. Alt taraf üst kısmına nazaran daha konvektir. Balta profilden tetkik edilirse sağ tarafta zikzak'lar daha az inhirafli ve derindirler. Bu kenar hafif "S" şeklini gösterir. Diğer kenarda zikzak'lar daha derin ve büyük kavislidirler.

Levha VII Şekil 3 ve 4 üstten ve yandan çizilmiş, coup-de-poing tip bir el baltasıdır. Balta büyük bir yongadan yapılmıştır. Esas yonganın vurma yüzü, dipte sol yan tarafta bulunur ve baltanın yüzü ile geniş açı yapar. Paten açık kahve rengindedir, aşınmış olan yerlerde ise kırmızı toprak rengi bir örtü ile kaplanmıştır. Uç kısmı kırık olduğu için kısmen oval ve disk şekline yaklaşan bir form gösterir. Dip kısmı her iki yüzden yongalar kopartılarak işlenmiştir ve oval bir çevre gösterir. Bifas olan bu el baltasının uzunluğu 114 mm., genişliği 91 mm. ve kalınlığı ise 42 mm. dir. Dış kenar konveks, iç kenarda uç kısmına yakın yerde bir parça kırılmış olduğu için konkavdır. Balta her iki yüzde de fazla şişkin değildir. Üst yüzde en fazla konveksite dip tarafına ve alt yüzde ise uç kısmına yakındır. Alt yüzde görülen bu özellik, dip tarafta yonga yüzünün bir parçasının işlenmeden

oldukları coups-de-poing el baltalarına cordiforme demektedir. Daha ziyade Musteriye'nin uçlarını andıran bir form gösterirler.

brakılmış olmasından ileri gelmektedir. Kenarlar tamamen aşınmış olduğu için yüz düz ve kalın bir satıh meydana gelmiştir, zikzaklar silindiği için kenarların şeklini tayin etmek mümkün değildir (Levha VII Şekil 4). Tarifi yapılan bu el baltasının Acheulean teknikle işlenmiş olduğunu müşahede ediyoruz. İlk yapıldığı zaman muhtemelen badem şeklinde idi fakat kullanma, kırılma ve aşınma tesirleri ile disk şeklini almıştır. Dülükte bulduğum büyük yongalardan bir kısmı Acheulean teknik ve özellikler gösterirler. Clactonian yongaları ile Acheulean yongalarının yonga vurma yüzlerinde bariz farklar vardır³⁶. Bu karakterlerle, bulunan yongaların sınıflandırılmasını yapmak ve devrini tayin etmek mümkündür.

Levha VIII, Şekil 1 ve 2 de Acheulean tipik bir coup-de-poing el baltası üstten ve profilden çizilmiştir. Diğer tetkik edilmiş el baltalarından farklı bir incelikte yapılmış olan bu coup-de-poing daha ziyade bir üçgeni hatırlatan bir form gösterir (Levha XX, Şekil 10). Yalnız dip kısmı tipik Acheulean örneklerde olduğu gibi oval olmayıp biraz sivridir. Dip kısmının muntazam olmayışı, bir kısmının işlenmeden terkedilmiş olmasından ileri gelmektedir (Levha VIII, Şekil 1 ve 2). Diğer taraflar, her iki yüzden çok muntazam işlenerek Mikok örneklerinde olduğu gibi sivri uçlu üçgeniform bir şekil verilmiştir. Bu bifas el baltasına çok benzeyen örnekler, İngilterede üst Brecklandian Acheul, Elveden'de bulunmuştur. Aynı şekilde dip kısımları biraz sivri ve bazı yerleri işlenmemiş olarak terkedilmiş tiplerdir³⁷. Buna ilâveten yine İngilterede Hoxne'de bulunan Acheulean aletler arasında Dülükte bulunan tiplere, şekil ve teknik bakımından çok benzeyenler vardır³⁸. Bilhassa iki kenarın uç kısmına doğru bir hat

³⁶ Kelley, Acheulean yonga Aletler, adlı makalesinde Clacton tekniğinin Acheulean adam tarafından kullanılmış olduğunu kaydeder. (Kelley, 1937. Sa. 16). Bu sebeple Acheulean ve Clactonian yongaların vurma yüzleri ve vurma yumruları ekseriya birbirlerine benzer. Mamafih Acheulean yongalarda vurma yumruları Clactonian yongalarda görülen den umumiyetle küçüktür, daha az belirlidir ve incedirler. Diğer taraftan Acheulean yongalarda vurma yüzü açısı çok değişir ve ekseriya Clactonian yongalardakinden küçüktür. (Kelley, 1937. Sa. 16).

Clactonian endüstrilerde, fasetleri bulunmayan yongaların vurma yüzleri, yonga satıh ile 120° lik bir açı yaptığı bilinmektedir. (Burkitt, 19. Sa. 117).

³⁷ Paterson, T. T. ve Fagg, B. E. B. 1940. Sa. 11. Şekil 7, c, d.

³⁸ West, R. G. and McBurney, C. M. B. 1954. Sa. 144, Şekil 6. No. 32, 34. Dülük ve Hoxne Acheulean el baltaları arasında görülen benzerlik sadece tipoloji bakımındandır. Bu bize iki kültürün aynı yaşta olduklarını ispat etmez. Devirleri

halinde uzanması bu aleti üst Acheulean örnekleri ile mukayese etmemize imkân vermektedir. Bifas el baltası üst yüzden tetkik edilince dip tarafında büyük yongalar ve uç kısımlarına doğru ise daha küçük yongaların koparıldıkları görülür. Üst yüzde bilhassa sol kenarda ikinci dereceden yongalar "step flaking" metodu ile koparılmıştır. Bu özellik alt yüzde müşahade edilmez. Kenarlar yukarıda da izah edildiği gibi zikzak'lar meydana getirmezler ve ince olup keskindirler. Alt yüzde yonga yüzleri daha büyük ve derindir. Uç her iki yüzden inceltilmiş ve sivriltilmiştir. Coup-de-poing tipte olan bu baltanın uzunluğu 153 mm., genişliği 98 mm. ve kalınlığı 46 mm. dir. En fazla kalın kısmı dip tarafına yakındır. Üst tarafı koyu kırmızımtrak ve alt tarafı ise deve tüyü rengindedir.

Küçük olmakla beraber tipik bir bifas el baltası Levha VIII Şekil 3 ve 4 numara ile gösterilmiştir. Üst taraftan çizilmiş olan coup-de-poing, Acheulean örnekleri ile mukayese edilebilir. Boyu 107 mm., genişliği 70 mm. ve kalınlığı 38 mm. olan bifas el baltası pyriforme biçimde olup, dip kısmı dahil olmak üzere diğer kenarlar iki yüzden işlenmiştir³⁹. Alt yüzde yonga yüzleri, üst yüzdekilerden daha derin ve büyüktür. Tali derecede yongalar kopartılarak işlenmiş olan kısım pek azdır. Her iki kenarında zikzak'lar görülür ve bir kenarı hafif "S" şeklindedir. Üst kısmında ortada ve dipte cortex bırakılmıştır. Baltanın bir tarafı diğer kenarına nazaran daha konvekstir. Üst yüz alt yüze nazaran daha fazla tümsek olup merkez kısmı nisbeten ortaya, alt yüzde ise uç tarafına yakındır. Baltanın uç ve dip kısmı ince ve keskin kenarlıdır. Dülükte bulunan el baltası İngilterede Farthingworth Green'de bulunan Acheulean el baltasına çok benzemektedir⁴⁰. Bu küçük el baltası üst Acheulean'a ait olması daha kuvvetle muhtemeldir. Altınözü ve Avratlar deresi (Hatay) üst Acheulean endüstrisi

farklı olabilir, fakat Acheulean teknikle yapılmış olan el baltaları Avrupa, Afrika ve Orta Doğuda ve diğer bazı merkezlerde bulunanlar arasında hayret edilecek kadar yakın benzerlikler vardır. Zaman farklarını tespit edebilmek için bilhassa fauna'nın bulunması lâzımdır.

³⁹ Altındere (Hatay) Ord. Prof. Dr. Şenyürek tarafından bulunan pyriforme biçimde olan üst Acheulean devre ait el baltası ile Dülük numunesi arasında yakın bir benzerlik görülür. Prof. Şenyürek'in bulduğu el baltasının uzunluğu 105.5 mm., genişliği 67 ve maksimum kalınlığı da 48 mm. dir. (Şenyürek, 1961. Sa. 122, 166. Levha V, Sa. 180).

⁴⁰ Treacher, M.S., Arkell, W. J. ve Oakley, K. P. 1948. Sa. 144, Şekil 13.

ile benzerlikler mevcuttur ⁴¹. Bu sebeple Hatay ve Gaziantep Acheulean endüstrisi arasında bir correlasyon aramak tabiidir. Gaziantep, Dülük çevresi Hatay kültürlerinden daha eskidir. Taş çağının en eski devirlerini bu bölgede tespit etmek mümkündür. Çok tipik el baltası kültürünün bu bölgede gelişmiş olması bu görüşün doğruluğunu teyit eden en güzel delildir.

Levha IX, Şekil 1 ve 2 ile gösterilen el baltası kalın bir yongadan yapılmıştır. El baltası şekil 1 de üstten, şekil 2 de alttan şekil 3 de ise yandan çizilmiştir (Levha IX, Şekil 1, 2, 3). Şekil bir ve ikide görülen noktalı ve kesik çizgili yerler tabii olarak kalan kısımlardır. Baltanın dip kısmı hiç işlenmemiştir. Büyük yongalar kopartılarak şekillendirilmiş bulunan el baltası üstten tetkik edilirse dip kısmının geniş ve uça doğru muntazaman sivrilir. Büyük yongalardan başka tali derecede küçük yongalar pek az koparılmıştır. Yonga yüzleri pek fazla derin değildir. Dip kısmına doğru ortada geniş bir kısım işlenmeden terkedilmiştir. Alt kısmından bakılacak olursa dip tarafında yonga sathının büyük bir parçası işlenmeden bırakıldığı müşahede edilir. Baltanın yalnız yarısı, büyük ve küçük yongalar çıkartılarak işlenmiştir. (Levha IX, Şekil 2). İki yonga yüzü derince ve diğerleri sathidirler. Kenarlarda pek az da olsa ikinci dereceden küçük yongacıklar koparılmıştır. Diğer örneklerinden farklı bir biçimde olan bu baltanın alt yüzünden koparılan yongaların, üst yüzündekilerine nazaran daha eski bir paten gösterir. Üst yüzü açık altın kahverenginde ve alt yüzü ise daha koyu tondadır. Baltanın maksimum uzunluğu 124 mm., genişliği 98 mm. ve en kalın yeri ise 49 mm. dir. Balta profilden tetkik edilecek olursa bir tarafta zikzakların hafif ve diğerinde "Z" şeklinde olduğu görülür (Levha IX, Şekil 3) "Z" şeklin de olan kenarda dip tarafına doğru kütleleşme mevcuttur, diğer yerlerde kenarlar keskindir. Profilden bakılırsa tabana doğru bir üçgen şeklinde genişlediği müşahede edilir. (Levha IX, Şekil 3) Acheulean devre aittir, benzerlerine Türkiyede henüz tesadüf edilmemiştir.

Üst Acheulean (Micoquian) devre ait küçük bir el baltası (bifas) Gaziantep'in 90 km. uzağında Kartal çevresinde bulunmuştur (Levha

⁴¹ Şenyürek, M. ve Bostancı, E. 1958. Sa. 204, 205. Levha XII, XIII. Altın-özü ve Avratlar deresinde bulunan el baltalarında paten farkı pek fazla olmamakla beraber, Dülükte bulunan baltaların paten hususiyeti ile mukayese edilirse arada mevcut farklar kolaylıkla görülür. Dülük el baltalarında yongalar daha büyük koparılmışlardır. Yani ekseriyetinde "block-on-block" teknik kullanılmıştır.

X, Şekil 1, 2, 3). İki yüzden de gayet küçük yongalar kopartılarak işlenmiştir. Üst yüzde ortada bir sırt (keel) dip kısmına kadar uzanır., alt yüz nisbeten daha yassıdır ve her iki yüzde de en yüksek kısım dipte kenar üzerine isabet eder. Dip kısmında hiç işleme yoktur ve kalınca olan düz satıh ham bırakılmıştır. Profilden tetkik edildiği zaman, Acheulean el baltalarında olduğu gibi, kenarlar her iki tarafta zikzak'lar yapar. Her iki kenarda da hafifçe kütleşme müşahede edilir. Bu küçük baltanın en büyük uzunluğu 69 mm., maksimum genişliği 59 mm. ve en kalın tarafı ise 48 mm. dir. Profilden bir evvelki Acheulean örnekte olduğu gibi üçgen şeklinde görülür. Üstten ve alttan bakıldığı zaman daha çok armut biçiminde olduğu müşahede edilir (Levha X, Şekil 1, 2, 3). Bu küçük baltaya benzeyen numunelerin Filistinde Et-Tabun mağarasında Eb seviyesinde çıkmıştır. Prof. Garrod bu seviyenin üst Acheulean (Micoquian) devre ait olduğunu kaydetmektedir.⁴² Bu numuneleri aynı zamanda Hatay çevresinde Ord. Prof. Dr. Şenyürek tarafından bulunan üst Acheulean el baltaları ile de mukayese etmek mümkündür. Bilhassa Altındere (Hatay) de bulunan ve Levha XIV, Levha XVI da gösterilen bifas el baltaları Kartal nümunesine yaklaşan formlar göstermektedirler.⁴³ Hatay üst Acheulean kültürleri ile, Kartal el balta kültürleri arasında yakın bir münasebet mevcuttur.

Levha XI, Şekil 1 ve 2 ile gösterilen el baltası Acheulean teknikle çekirdekten yapılmıştır. Üstten ve yandan çizilmiş şekillerden de anlaşılacağı gibi el baltası coup-de-poing tiptedir. Bifas el baltası dip tarafında geniş ve uç kısmına doğru daha sivridir, ovoid forma yaklaşmakla beraber daha ziyade armut şekline benzemektedir. Paten her iki yüzde aynı eskiliği gösterir, açık kahve rengi ve toprak kırmızısı rengine daha çok benzeyen kısımları vardır. Her iki taraftan umumiyetle büyük yongalar kopartılarak işlenmiştir. Dip kısmı üst taraftan tali derecede yongalar kopartılarak oval bir şekle sokulmuştur. Üst yüzde

⁴² Garrod, 1937. Levha XLII, Şekil 13, 15. Prof. Garrod'un Et-Tabun mağarasında bulunan binden fazla baltaların arasında pek azının resmini çizmiştir. Teknik benzerlik fazladır. Aynı şekilde 13 ve 15 numaralı üst Acheulean (Micoquian) bifas el baltalarının dip kısımları Kartal numunesinde olduğu gibi işlenmeden terk edilmiştir. Bunlar üçgen formlar gösterirler.

⁴³ Şenyürek, 1951. Levha XIV, XVI. Prof. Şenyürek'in bulunduğu küçük bifas baltacıların, Kartal'da bulunan numunenin aksine dip kısımları iki taraftan işlenmiştir.

sağ kenarda büyük bir yonga koparılmıştır. Bu yonganın vurma yumrusu bellidir ve sathı diğerlerine nazaran daha derindir (Levha XI, Şekil 1). Baltanın en büyük uzunluğu 125 mm., en fazla geniş yeri 93 mm. ve en kalın kısmı ise 51 mm. dir. Konveksite üst yüzde daha fazladır ve en fazla şişkin olan kısım üste nisbeten ortaya ve altta da dip kısmına yakındır. Baltanın alt yüzünde ortada kortex bırakılmıştır. Profilden tetkik edilince sol kenarda zikzak'ların daha sık olduğu görülür ve kenar "S" şekline yaklaşan bir özelliktedir. Kenarlar fazla aşınmıştır ve oldukça keskin dir. Umumi şekli ile baltanın sol kenarı konveks ve sağ kenarı ise daha ziyade uç kısmında konkavdır. Özelliklerini saydığım el baltası Avrupa ve hatta Filistin Acheulean örnekleri ile mukayese edilebilecek karakterdedir.⁴⁴ Dip kısmı geniş ve ucu kısa bifas örnekler İngiltere Hoxne Acheulean el baltaları arasında vardır.⁴⁵ Dülük Acheulean el baltaları morfoloji ve tipoloji bakımından Avrupa ve Ortadoğu el balta kültürlerine pek çok benzedikleri inkâr edilemeyecek kadar barizdir.

Levha XI, Şekil 3 ve 4 gösterilen bifas el baltası üstten ve profilden çizilmiştir. Acheulean devre ait olan bu el baltası çekirdekten imal edilmiş, coup-de-poing tiptedir. Çizilmiş olan şekillerden de anlaşılacağı gibi Müller-Beck'in "cordiforme allonges" dediği tipe çok yaklaşıyor.⁴⁶ En büyük uzunluğu 127 mm., en fazla genişliği 82 mm. ve en kalın kısmı 64 mm. dir. Toprak kırmızısı renginde olan kısımları bulunduğu gibi altın sarısı rengine kaçan yerleri de vardır. Her iki yüzde de ortada bir sırt (keel) teşekkül etmiştir. Üst yüzde sol kısımda ve alt yüzde sağ tarafta pek fazla aşınma müşahade edilir. Bu aşınmalar baltanın esas şekline tesir etmemiştir yalnız sağ kenardaki zikzak'lar tamamiyle silinmiştir. Kenarlar dipten uça kadar düz bir hat halinde uzanır. Üst yüzde koparılan yongalar daha büyük sathlıdır, alt yüzde ikinci dereceden yongalar koparılmış olmasına karşılık üst yüzde aksine pek azdır. El baltası alt yüzden daha şişkindir ve en yüksek yeri her iki tarafta da dip kısmına yakındır. Üstten bakıldığı zaman dip

⁴⁴ Acheulean el baltaları için bak. Arkell, W. J. 1945. Sa. 22, Şekil 2. Garrod, 1937. Levha XLXI, Şekil 3; Paterson, T. Y. ve Fagg, B. E. B. 1940. Sa. 10. Şekil 6 c, d, b; West, R. G. and McBurney, C. M. B. 1954. Sa. 142, Şekil 5. No. 18, 21, 23. Müller-Beck, 1954. Sa. 189. Şekil 7, No. A 9, A 10, A 11.

⁴⁵ West, R. G. and McBurney, C. M. B. 1954. Sa. 138. Şekil 3, No. 1, 2, 3, Sa. 140. Şekil 4, No. 7; Sa. 142, Şekil 5, No. 18, 21, 23.

⁴⁶ Müller-Beck, H. 1958. Sa. 166, 167. Şekil 13, No. 8.

kısının oval ve sol kenarın konveks, sağ kenarın ise çok hafif konkav olduğu görülür. Altındere de bulunan üst Acheulean el balta numunelerinden, Prof. Dr. Şenyürek'in Levha VIII de gösterdiği şekille Dülükte bulunan ve Levha XI, Şekil 3 ve 4 gösterilen şekiller mukayese edilirse, formları bakımından birbirlerine benzedikleri görülür⁴⁷. Yalnız Altınderede bulunan numune daha küçüktür.

Muhtemelen Chellean devre ait büyük bir yongadan imal edilen el baltası Levha XII, Şekil 1 ve 2 de gösterilmiştir. El baltası gayet kaba yapılıdır fakar Acheulean özellikler gösterdiği için ve diğer tipik Acheulean örnekleri ile birlikte bulunduğu Dülük Acheulean el baltaları arasında mütelea edilmektedir. Balta hem yan kazıyıcı ve hemde uç kazıyıcı olarak kullanılmıştır, bu sebeple uç kütleşmiş ve yan kenarda keskinliğini kaybetmiştir. Baltanın dip kısmında, bir tarafta ham bir parça bırakılmış ve diğer tarafında ise esas yonganın vurma yüzü bulunmaktadır. Üst yüzde bir tarafta uzun yongalar koparılmış ve sol kenara yakın bir sırt (keel) meydana getirilmiştir. Baltanın bu özelliği, bir taraftan elle kavranıp kazıyıcı olarak kullanılmağa uygun olduğunu gösteriyor. Baltanın uç kısmı geniştir, muhtemelen "cleaver" olarak iş görmüştür. Halen uç kısmı küttür, bu da kullanılmış olduğuna dair bir işarettir. Balta alt yüzden tetkik edilecek olursa, diğer örneklerde görüldüğü gibi ortada bir sırt müşahade edilir. Dip tarafta her iki kenardan büyük yongalar kopartılmıştır ve tali derecede işleme pek azdır. Umumi şekli ile bademe benzer ve paten altın sarısına yaklaşır. Baltanın maksimum uzunluğu 143 mm., en büyük genişliği 96 mm. ve en kalın kısmı ise 56 mm. dir. Büyüklüğü itibarı ile şimdiye kadar izah edilen el baltalarına yaklaştığı halde morfolojik yapısı bir tarafta tamamiyle farklıdır. Orijinal bir misal teşkil ettiğini düşünerek, diğerleri ile birlikte neşredilmesini faydalı buldum. Profilden tetkik edilirse Acheulean örneklerde olduğu gibi, bir kenar tam "S" şeklini gösterir ve diğeri ise kısmen düzdür. Balta Levha XII Şekil 2 de profilden çizilmiştir, resimden de görüldüğü gibi hafif zikzak'lar vardır. Üst yüzde konveksite alt yüze nazaran daha azdır ve en fazla tümsek kısım altta ortada ve üstte sağ kenara yakındır.

Acheulean el baltaları arasında tetkiki icap eden diğer bir küçük coup-de-poing alet Levha XII, Şekil 3 ve 4 de gösterilmiştir. Şekiller

⁴⁷ Şenyürek, M. 1958. Sa. 61, 68. Levha VIII.

üst taraftan ve profilden çizilmişlerdir. Bu küçük el baltası cordiformes allonges denen bir formdadır. En büyük uzunluğu 113 mm., en büyük genişliği 72 mm. ve en fazla kalınlığı 53 mm. dir. Üst yüzde paten açık kahve renginde, alt yüzde deve tüyü rengine kaçmaktadır. Üst yüzden tetkik edildiğinde, iki tarafından koparılan yongaların ortada yüksek bir sırt (keel) meydana getirdikleri müşahede edilir. Tali derecede koparılmış yongalar pek azdır. Kenarlarda, orta yerdeki sırt üzerinde, aşınma mevcuttur, bilhassa dip kısmında pek fazla aşınma ile biraz da kırılma görülür. Üst yüzde konveksite alt yüze nazaran daha fazladır. Alt yüzden incelenecek olursa yonga yüzlerinin pek fazla derin olmadıkları görülür ve bu sebeple yassı bir satıh teşekkül etmiştir. Baltanın dip kısmı kalın ve düzdür. El baltası profilden tam bir armut şekline benzer, kenarlar hafif zikzaklıdır ve dipten uça kadar düz bir hat meydana getirirler. Uç kısmı yassı ve incedir. Özellikleri sayılan bu el baltası diğerleri gibi Dülük köyü arkasında uzanan sekiler üzerinde bulunmuştur.

Levha XIII, Şekil 1 ve 2 numaralı resimler tetkik edilirse ovaloide form gösteren el baltası çekirdekten yapılmış coup-de-poing tipindedir. En büyük uzunluğu 142 mm., en fazla genişliği 107 mm. ve en kalın kısmı 59 mm. dir. Üstten bakılınca yongaların kopma yüzlerinin merkeze doğru uzandığı görülür ve oldukça büyüktürler. Sağ tarafta kenar daha konveks ve solda alt taraftan koparılan büyük bir yonganın tesiriyle uç kısma yakın yerde konkav bir kısım mevcuttur. Baltanın bütün kenarları iki taraftan koparılan yongalarla keskinleştirilmiştir ve dip kısmı oval, uç tarafı ince aynı zamanda geniştir. Üst yüzde merkez ortada, altta dip kısma yakındır ve konveksite bu yüzde daha fazladır. Her iki yüzde de yongaların fazla derin olmayışı dikkati çekmektedir. Profilden bir kenarın kısmen düz olduğu ve diğerinin ise "S" şeklinde bulunduğu görülür. Üst ve alt yüzde aşınmış satıhlar olduğu gibi, kenarlarda da aynı tesirlerle kütleleşme vukua gelmiştir. Bu el baltası Acheulean teknikle yapılmıştır ve Dülük Acheulean aletleri arasında mütelea edilmektedir.

Levha XIII, Şekil 3 ve 4 de küçük bifas badem şeklinde bir el baltası çizilmiştir. Üst Acheulean devirde imal edilmiş olması ihtimal dahilindedir. Bu coup-de-poing tip el baltasının ölçüleri şöyledir: maksimum uzunluk 110 mm., en büyük genişlik 76.5 mm. ve en kalın kısım ise 53 mm. dir. Paten bir tarafta toprak kırmızısı diğer tarafta da deve tüyü rengine kaçır. Üst yüzde koparılan büyük ve uzun yon-

galar merkeze doğru uzanırlar, en yüksek kısım ortaya isabet eder. Alt yüzde büyük yongalarla birlikte küçük tali derecede lâmlar çıkarılarak işlenmiş olduğunu müşahede ediyoruz. Dip kısmında bir parça işlenmeden terkedilmiştir. Uç sivri ve dip kısmında derin değildir. Bir kenarda zikzak'lar nisbeten düz ve diğer kenarda hafif "S" şekline yaklaşır. Bu balta diğerleri ile birlikte Dülük köyü arkasındaki sekiler üzerinde yaptığım araştırmalar esnasında bulunmuştur.

HULASA VE NETİCE

Bu etütte tetkik edilen bir Chellean tip el baltası ile 17 Acheulean el baltası, 1954 yılı yaz mevsiminde, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi adına yapılan Güney Anadolu araştırmaları esnasında bulunmuştur. Gaziantep vilâyeti hudutları dahilinde bilhassa Dülük ve Kartalda yaptığım tetkik gezilerinde toplanan aletler, Chellean ve Acheulean devrin tipik örneklerini teşkil etmektedirler. Bu el baltalarından büyük bir ekseriyeti çakmaktaşı yumrularından ve bir kısmında büyük yongalardan imal edildikleri anlaşılmaktadır. Baltaların yapıldığı çakmak taşlarının bünyeleri sarımsak, grey ve mat beyazına kaçan renktedir. El baltaları üzerinde görülen paten umumiyetle toprak kırmızısı, kahve rengi, açık kahve rengi, altın sarısı, deve tüyüne yaklaşmaktadır. El baltaları arasında armut, badem biçimli olanları da vardır. Bütün bunlar Fransızların coup-de-poing dedikleri tiptedirler. Fransa'da ve İngiltere'de bulunan Chellean ve Acheulean örnekleri ile mukayese edilebilecekleri gibi, Süriye, Filistin buluntuları ile de karşılaştırıldıklarında yakın benzerlikler müşahade edilir. Dülükte yukarıda bahsedilen alt Paleolitik el baltaları ile birlikte gelişmiş bir yonga kültüründe mevcuttur. Bu kültürler muhtemelen Riss-Würm buzul arasında açık sahalarda inkişaf etmiştir. Türkiyede bu güne kadar edinilen bilgilere göre, stratigrafi gösteren bir alt Paleolitik endüstri henüz bulunamamıştır. Bu durum göz önünde bulundurularak Filistin'de stratigrafi gösteren alt Paleolitik aletlerle mukayese etmeği faydalı buldum. Bu mukayeseden Dülük Acheulean endüstrisinin, Filistin'de Et-Tabun mağarasında çıkan Acheulean kültüründen daha eski olduğu zannedilmektedir. İlerde yapılacak araştırmalar bu hususu daha iyi aydınlatacağı ümidindeyim. Satih buluntuları ile de olsa, alt Paleolitik kültürünün Güney Anadolu'da pek zengin olduğu ve geniş sahalara dağıldığı anlaşılmaktadır.

ALT PALEOLİTİK DEVRE AİT TETKİK EDİLEN COUP-DE-POING EL BALTALARIN UZUNLUK, GENİŞLİK VE KALINLIK ÖLÇÜLERİ İLE UZUNLUK-GENİŞLİK, UZUNLUK-KALINLIK VE GENİŞLİK-KALINLIK ENDİSLERİ

TABLO A.

	Max. uzun. mm.	Max. gen. mm.	Max. kal. mm.	Gen. x 100	Kal. x 100	Kal. x 100	Tipler
				Uzunluk	Uzunluk	Genişlik	
1	280	115	55	41.42	19.64	47.82	Chellean
2	160	116	55	72.51	34.37	54.44	Alt Acheulean
3	124	84	55	67.74	44.35	65.47	Üst Acheulean
4	109	75	35	68.80	32.11	46.66	Üst Acheulean
5	115	75	28.5	65.21	24.78	38.00	Üst Acheulean
6	88	82.5	42	92.69	47.72	50.90	Üst Acheulean
7	134	97	46	72.46	34.32	47.42	Acheulean
8	114	91	42	79.82	36.84	46.15	Acheulean
9	153	98	46	64.05	26.79	46.93	Üst Acheulean
10	107	70	38	65.32	35.51	54.28	Üst Acheulean
11	124	98	49	79.03	39.51	49.99	Acheulean
12	69	59	48	85.50	69.56	81.35	Üst Acheulean
13	125	93	51	74.40	40.80	54.83	Acheulean
14	127	82	64	64.56	50.39	78.04	Acheulean
15	143	96	56	67.13	39.16	58.33	Acheulean
16	113	72	53	63.51	46.90	73.61	Acheulean
17	142	107	59	75.42	41.54	54.20	Acheulean
18	110	76.5	53	69.54	48.18	69.28	Acheulean